

**Izv. prof. dr. sc. Miroslav Akmadža
Kornelija Marks**

ODUZIMANJE IMOVINE DRUŽBE SESTARA MILOSRDNICA SV. VINKA PAULSKOGA U HRVATSKOJ OD STRANE KOMUNISTIČKOG REŽIMA

Družba sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga sa sjedištem u Zagrebu bila je najbrojnija redovnička družba u Jugoslaviji. Kao takva imala je i znatnu imovinu, kako u zemljišnim posjedima tako i u samostanskim i drugim zgradama. S obzirom na to da je komunistički režim nastojao Katoličku crkvu materijalno oslabiti, vjerujući da će je time oslabiti i u svakom drugom pogledu, pod udar je došla i imovina muških i ženskih crkvenih redova, pa tako i Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga. U ovom radu donosimo sve spoznaje o oduzimanju imovine Družbi do kojih smo u dosadašnjem istraživanju uspjeli doći, te se nadamo da ćemo objavom ovoga rada potaknuti one koji imaju dodatnih podataka da ih iznesu na uvid znanstvenoj i drugoj javnosti.

Agrarna reforma

Pod parolom „zemlja seljacima“ KPJ je nedugo nakon svršetka rata krenula u izradu Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Ovaj je Zakon donesen već 23. kolovoza 1945. na saveznoj razini, a 24. studenoga 1945. donesen je Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske. Družba sestara milosrdnica bila je jedan od većih posjednika poljoprivrednog zemljišta, te je bila posebno na udaru vlasti.

Još je prije donošenja Zakona o provedbi agrarne reforme i kolonizacije na posjedu Družbe u Lužnici oko 200 seljaka samovoljno, uz podršku tajnika Mjesnoga narodnoga odbora u Brdovcu, provelo *parcelaciju*. Protiv navedenoga je postupka vrhovna glavarica Družbe, Marija Angela Šustek, uputila 10. studenoga 1945. prosvjedno pismo Komisiji za vjerske poslove Federalne Hrvatske. Upozorava da je tom prigodom bilo i prijetnji vatrenim

oružjem, te da je najavljeno da će se provesti oduzimanje i razdioba stoke, žita i svega ostalog inventara. Sestra Angela upozorava da na osnovu raspisa Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju, od 21. rujna 1945. nije namjera vlasti da se posjedi na navedeni način uništavaju, jer su spomenutom dopisu stoji da su „narodne vlasti dužne da preduzmu mjere, da se ova imovina ne razvuče i ne rasturi“, a osim toga prema istom dopisu „Stari vlasnici imanja imaju pravo na uzdržavanje do donošenja odluke o ekspropriaciji zemljišta“. U skladu s tim Družba prijavljuje navedeni čin i moli da se do trenutka odluke o izvlaštenju posjeda vrati prijašnje stanje stvari, a naročito da se spriječi oduzimanje navedenoga inventara.¹

Da bi se do provođenja agrarne reforme osiguralo da ne dođe do promjena u vlasničkim odnosima i vršio nadzor nad korištenjem zemljišta i uroda na zemljištu predviđenom za agrarnu reformu, vlast je postavljala povjerenike koji su bili zaduženi za navedene poslove.² Povjerenik je postavljen i na posjedu Družbe u Lužnici, što je izazvalo negodovanje Družbe. Na ponašanje povjerenika na gospodarstvu u Lužnici Provincijalna uprava Zagrebačke provincije Družbe sestara milosrdnica žalila se pismom 13. rujna 1945. nadbiskupu Stepincu. Naime, povjerenik Josip Bukovec izjavio je da on *podržavljuje* Lužnicu, te da ostaje tamo do svršetka provedbe agrarne reforme, zabranjuje svako raspolaganje sa zalihama, u samostan u Zagreb dozvoljava voziti malo mlijeka i nešto povrća, traži da točno znade za koga se tamo kuha hrana, sve što se nosi u kuhinju mora se vagati i sl. Časne su sestre zatražile također od nadbiskupa da se zauzme za uklanjanje povjerenika, jer na temelju načela da zemlja pripada onom tko je obrađuje, Lužnica pripada onima koji je obrađuju još od 1925. godine. O ovom je problemu Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu izvijestio Komisiju za vjerske poslove Federalne Hrvatske.³

¹ *Promemorija vrhovne glavarice Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga, Marije Angele Šustak, Komisiji za vjerske poslove Federalne Hrvatske*, br. 251-1945, od 10. studenog 1945., Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (dalje KOVZ), kut. 125.

² U zapisniku o postavljanju delegata na sva zemljišta koja pripadaju župi Sv. Juraj u Trnju, o dužnostima delegata piše: „Delegatu je predana dužnost, da u zajednici sa župnikom i crkvenim odborom poradi na tome da svi poslovi u gospodarstvu teku i obavljaju se u redovito vrijeme a naročito da se obavi na vrijeme jesenska sjetva. Nadalje da imade nadzirati da se ništa nepotrebno ne otuđi od imovine i zaliha“. Nadbiskupski arhiv Zagreb (dalje NAZ), Fond Nadbiskupskoga duhovnoga stola (NDS), br. 6993/45.

³ *Pismo Provincijalne uprave Zagrebačke provincije Družbe sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu nadbiskupu Alojziju Stepincu*, br. 340-1945, od 13. rujna 1945. i nacrt pisma sa sjednice Nadbiskupskoga duhovnoga stola u Zagrebu, od 21. rujna 1945., NAZ, NDS, br. 6635/46.

Vrhovna glavarica Družbe, Marija Angela Šustek, uputila je 1. listopada 1945. službeni zahtjev Ministarstvu poljoprivrede da se gospodarstvo Lužnice izuzme od agrarne reforme, iznoseći već spomenute razloge, te napominjući „da je Lužnica kupljena malim prilozima, mirazima sviju nas, te sve imademo u starosti pravo na nju. Stoga molimo, da nam vlasti zaštite ovu grudu zemlje, koja nam je roditeljski dar, i koju obrađujemo svojim žuljevima“. Također napominje da na posjedu ima 80 jutara obradive zemlje, 80 jutara livada i pašnjaka i do 80 jutara šume, od čega se uzdržava do 120 članova Družbe, od kojih je blizu 60 u Lužnici, a ostale u Kući matici u Zagrebu. Istaknula je i da je razlog slaboj obrađenosti posjeda u zadnjoj godini njemačka vojska, koja je pustošila na posjedu, te da puk oko Lužnice može posvjedočiti da je obrađivanje posjeda ranije uzorno vođeno.⁴

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji predviđao je da vjerske ustanove većeg povijesnog značaja imaju pravo vlasništva do 30 hektara obradivog zemljišta i 30 hektara šume. Mnoge su crkvene ustanove pokušale ishoditi taj status, ali bez uspjeha. U Hrvatskoj su za taj status podnesena 42 zahtjeva, ali priznavanje statusa posebne vrijednosti, pa prema tome i mogućnosti da se zadrži do 30 hektara obradive zemlje i 30 hektara šuma, dobile su samo 3 crkvene ustanove. Đakovačka biskupija s katedralom u Đakovu, franjevački glagoljaški samostan na Glavotoku i Pakračka eparhija.⁵

Molbu je za dobivanje navedenog statusa uputila 5. veljače 1946. i Vrhovna uprava Družbe Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske. U molbi je navedeno da Družba broji do 2.000 članova, sa sjedištem u Zagrebu, otkuda upravlja sa 125 ustanova u kojima radi do 1.800 sestara, te da njena razgranatost dokazuje da je ona od velikoga značenja po život naroda. Osobito je istaknut rad Družbe po bolnicama, gdje radi oko 1.000 članica Družbe i gdje su tisuće sestara kroz sto godina trajnom požrtvovnošću žrtvovala mladost, snagu i život da stotinama tisuća najširih narodnih slojeva spase ugrožene živote. Navedeno je i da je Družba do dolaska nove vlasti imala 36 školskih ustanova, 23 dječje ustanove, 4 mirovna doma, 10 ubožnica i 13 kuhinja. Istaknuto je da je na stotine tisuća djevojaka prošlo kroz njihove škole sestara, gdje su bile poučavane općeljudskim vrednotama pravde, ljubavi i snošljivosti. Spomenuta je i ženska učiteljska škola koja je radila od 1848. do 1945. godine te je u svoje doba bila prva i jedina ženska učiteljska škola u Hrvatskoj, a školovane su učiteljice radile sve do svjetskoga rata bez ikakve naplate školarine, dok su sestre u bolnicama bile uvijek najslabije

⁴ HDA, KOVZ, kut. 36, Fascikl *Predstavke (molbe, žalbe, izvještaji), 1945.-1950. - u vezi agrarne reforme.*

⁵ M. Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945.-1948.*, Zagreb, 1990., str. 92.

plaćena radna snaga, te su u starosti pale na teret Družbe.⁶

Međutim, navedenim molbama državne vlasti nisu udovoljile te je Družba, samo na području Zagrebačke nadbiskupije, ostala bez preko 353 jutra obradivog zemljišta, kako se vidi iz tablice koja slijedi. Za druge biskupije trenutno nema pouzdanih podataka.

Tablica 1. *Pregled agrarnom reformom oduzetog zemljišta družbe sestara milosrdnica na području Zagrebačke nadbiskupije*⁷

Ženski redovi i dužbe	Arhivski fond	Ukupna površ. sa 28. 8. 1945. g	Ostavljeno obradive površ.	Ostavljeno neobr. površ.	Oduzeto u zemljišni fond
MILOSRDNICE (Zagreb-Brdovec)	HDA, K. agrar, Kut. 174	97 j. 241 čhv.	2 j. 968 čhv.*	17 j. 1534 čhv.	76 j. 939 čhv.
MILOSRDNICE (Đurđevac)	HDA, K. agrar, Kut. 62	1 j. 1480 čhv.	= =	= =	1 j. 1480 čhv.
" (Lovrečina)**	HDA, K. agrar, Kut. 162	22 j. 460 čhv.	17 j. 610 čhv.	3 j. 713 čhv.	1 j. 737 čhv.
" (Lužnica)	HDA, K. agrar, Kut. 176	274 j. 1501 čhv.	16 j. 1235 čhv.	4 j. 1471 čhv.	253 j. 395 čhv.
" (Oriovac)	HDA, K. agrar, Kut. 120	11 j. 949 čhv.	= =	1115 čhv.	10 j. 1434 čhv.
" (Požeга)***	HDA, K. agrar, Kut. 123	29 j. 1003 čhv.	17 j. 683 čhv.	3 j. 1033 čhv.	8 j. 887 čhv.
" (Sisak)	HDA, K. agrar, Kut. 118	1 j. 559 čhv.	= =	1345 čhv.	813 čhv.
Ukupno		438 j. 1393 čhv.	54 j. 296 čhv.	31 j. 811 čhv.	353 j. 286 čhv.

*Za sve posjede kojima nije ostavljen zemljišni maksimum vrijedilo je tumačenje da su sastavni dio središnjice Družbe sestara milosrdnica u Zagrebu, za koju je zemljišni maksimum ostavljen u Lužnici.

**Samostan priznat kao posebna jedinka.

*** S obzirom da se radi o samostanu, drugostupanjskom odlukom utvrđeno je da se posjed samostana u Požezi ne smatra sastavnim dijelom imovine Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog u Zagrebu jer nisu ekonomski vezani.

Eksproprijacija (izvlaštenje)

Prema Osnovnom zakonu o eksproprijaciji od 1. travnja 1947. godine izvlaštenje se vršilo u korist države, za potrebe saveznih organa, ustanova i poduzeća, kao i za potrebe organa, ustanova i poduzeća pojedinih republika,

⁶ HDA, KOVZ, kut. 126, 191/46., Pismo je, u zamjenu, umjesto sestre Marije Serafine Bezjak potpisala sestra Rafela [Gr?], a dostavljeno je na znanje i Komisiji za vjerske poslove NRH.

⁷ M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi 1945.-1966. i crkveno-državni odnosi – primjer Zagrebačke nadbiskupije*, Tkalčić, Zagreb, 2003., str. 314-315.

te administrativno-teritorijalnih jedinica, zadruga, zadružnih i drugih organizacija.

Izvlaštenje su provodile kotarske odnosno gradske eksproprijacijske komisije, a u komisiji se uvijek trebao nalaziti jedan sudac. U rješenju o izvlaštenju moralo je pisati u čiju je korist obavljeno izvlaštenje, točno određenje predmeta izvlaštenja i točan iznos naknade te daje li se naknada u novcu, obveznicama ili u davanju druge određene nekretnine. Što se tiče naknade kod izvlaštenja nekretnina, vlasnik je imao pravo na naknadu u visini prosječne prometne vrijednosti koju je izvlaštena nekretnina imala na dan procjene. Kod toga nije uzimana u obzir izgubljena dobit ili naročita vrijednost koju može imati imovina za vlasnika. Kad se izvlaštenjem utvrđivalo pravo služnosti na nekretnine, vlasnik je imao pravo na naknadu u pogođenoj zakupnini. Država je mogla za izvlaštenu nekretninu za svoje potrebe naknadu podmiriti u novcu, obveznicama ili zamjenskoj nekretnini, no ako je izvlaštenje učinjeno u korist grada, zadruga i slično, naknada je mogla biti samo u novcu ili zamjenskoj nekretnini.⁸

Međutim, vlasti su Osnovni zakon o eksproprijaciji često koristile i u slučajevima kada su željele doći do pojedinih objekata, iako za to nije bilo stvarne osnove. Tako je bilo i u slučaju izvlaštenja nekretnina na Sv. Duhu br. 127 u Zagrebu, u vlasništvu Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga, za potrebe Škole Narodne milicije. Izvlašteno je 11 rali zemljišta sa svim stambenim i gospodarskim zgradama. Uprava Družbe sestara milosrdnica obratila se 28. lipnja 1948. Komisiji za vjerske poslove s molbom za obustavu postupka, jer je riječ o zgradi novicijata Družbe i kapeli sv. Josipa koja ima pravo javnosti. U molbi je pojašnjeno da je zgrada služila do prvih dana okupacije za novicijat, sve dok Družba nije morala na temelju okupatorovog naloga tu zgradu, osim nekoliko soba, isprazniti za tadašnju redarstvenu školu. Nakon okupacije Družba je sklopila s upravom Škole Narodne milicije najamni ugovor kojim je škola dobila u najam cijelu zgradu, osim nekoliko soba i tamošnju crkvu s pravom javnosti. Istaknuto je kako je uprava Družbe vjerovala da je najamni odnos privremenoga karaktera i da će zgrada biti vraćena za potrebe novicijata, koji nema nikakvog prikladnog smještaja. Molbi se pridružio i Nadbiskupski duhovni stol, potvrđujući navode Družbe sestara milosrdnica. Navedenim molbama nije udovoljeno.⁹

⁸ „Službeni list FNRJ“, br. 28/47., od 4. travnja 1947. O izvlaštenju više u: M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi 1945.-1966. i crkveno-državni odnosi – primjer Zagrebačke nadbiskupije*, Tkalčić, Zagreb, 2003., str. 139-146.

⁹ *Rješenje Gradske eksproprijacione Komisije Zagreb*, br. 208-1948., od 21. VI. 1948., *Pismo Vrhovne uprave Družbe sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskoga Komisiji za vjerske poslove pri Predsjedništvu vlade NRH*, od 28. VI. 1948. uz popratni dopis Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, NAZ, NDS, br. 4029/1948., (U izvješću Družbe Nadbiskupskom duhovnom stolu od 20. V. 1964. navedeni objekt naznačen je kao nacio-

Oduzimanje školskih zgrada

Do ukidanja privatnih škola došlo je 2. listopada 1945., kada je donesen Zakon o ukidanju privatnih škola, s napomenom da Ministarstvo prosvjete može, s obzirom na povijesne tradicije i potrebe srednjoškolske pripreme za teološko obrazovanje, izuzetno dopustiti rad pojedinih privatnih gimnazija s pravom javnosti.¹⁰

Na navedeni je Zakon reagirala vrhovna glavarica Družbe, Marija Serafina Bezjak, pismom ministru prosvjete¹¹ 8. listopada 1945. u kojem moli za nastavak rada družbinih škola u Zagrebu, i to u Gundulićevoj ulici 12 pučka škola i ženska učiteljska škola, u Samostanskoj ulici niža realna gimnazija i na Savskoj cesti ženska realna gimnazija.¹²

Navedenim Zakonom i odlukom Ministarstva prosvjete, Odjel za srednje škole od 30. studenoga 1945. o obrazovanju i radu komisija kod preuzimanja zgrada i inventara bivših privatnih škola, obavljeno je u razdoblju od 14. veljače 1946. do 7. ožujka 1946. preuzimanje školskih zgrada i školskog inventara ukinutih privatnih škola Družbe sestara milosrdnica u Zagrebu. To su bile zgrade građanske škole u Varšavskoj ulici br. 15, osnovne škole u Gundulićevoj ulici br. 12, stručne škole na križanju Gundulićeve i Varšavske ulice, učiteljske škole u Gundulićevoj ulici br. 12 i ženske gimnazije na Savskoj cesti br. 77. Gradski NO Zagreba preuzeo je sve spomenute zgrade početkom školske godine 1945./46. Komisija je zatim izvršila procjenu preuzetih školskih zgrada i inventara zaključno s danom 27. rujna 1946. godine. Prema Zapisniku toga nadnevka ista je komisija obavila procjenu posebno za pokretnine, nekretnine, zbirke i knjižnice gornjih zavoda, kod čega je izostavila procjenu dviju zgrada, i to u Gundulićevoj ulici br. 12, gdje je u to vrijeme radila Grafička škola i Ženska stručna škola i zgrade na križanju Gundulićeve i Varšavske ulice, gdje je radila Ženska stručna škola. Družba je postavila upit upravama dotičnih škola u svezi s najamnim ugovorom i plaćanjem najamnine. Uprave su odgovorile da su oni tu po odobrenju Prosvjetnog odjela GNO-a, koji će urediti sva pitanja odnosa prema vlasniku. Procijenjeno je da bi iznos godišnje najamnine za procijenjene

naliziran, međutim postoji samo odluka o eksproprijaciji, a s obzirom na to da su ti pojmovi često miješani, objekt je po svemu sudeći izvlašten. NAZ, Kuntarić – fascikl br. 19).

¹⁰ „Narodne novine“, br. 35, Zagreb, 4. listopada 1945.

¹¹ Iako nigdje nije naznačeno da je riječ o ministru prosvjete (piše samo „Gospodine ministre“), s obzirom na tematiku pisma najvjerojatnije se to može zaključiti.

¹² HDA, KOVZ, kut. 124, 764/45., ispod navedenoga je teksta naznačeno da je isto pismo proslijeđeno na znanje Komisiji za vjerske poslove Federalne Hrvatske, a netko je u Komisiji rukom dopisao da Komisija potvrđuje navode iz gornje molbe, dok je ostatak rečenice nečitak.

objekte bio 323.300 din., u svezi s čim je Družba predala suglasnost Prosvjetnom odjelu GNO-a 3. listopada 1946. Međutim, i pored uvjeravanja prosvjetnih vlasti da će najamninu platiti od dana kada je GNO Zagreba preuzeo školske zgrade i ostalo, ipak do isplate ni do poziva da se to pitanje uredi nije došlo do ljeta 1948. godine. S obzirom na to da je Zakon o ukidanju privatnih škola određivao 31. prosinca 1946. završnim datumom za uređenje odnosa između bivših vlasnika školskih zgrada i vlasti koje su ih preuzele, Družba je 9. prosinca 1947. poslala dopis GNO-u Zagreb, Prosvjetnome odjelu, u kojem je zatražila da se pitanje uzimanja u najam njihovih zgrada i inventara privede kraju, iako to nije učinjeno u zakonskom roku. Kako je od tada prošlo 9 mjeseci, a ništa nije riješeno, vrhovna glavarica Družbe Angela Šustek uputila je 11. kolovoza 1948. predstavku Ministarstvu prosvjete NR Hrvatske. U predavci navodi da je uvjerena kako nije bila namjera zakonodavca da se zgrade i ostala imovina družbinih privatnih škola jednostavno oduzmu bez ikakve odštete. Podsjeća da je i predsjednik Vlade FNRJ, Josip Broz Tito, prigodom boravka na Bledu 5. kolovoza 1947. upravo tu točku, dakle naplatu najamnine i odštete za crkvene školske zgrade i imovinu, stavio kao jasni argument za ispravnost odnosa državnih vlasti prema Crkvi i vjeri. No, ističe da ipak to još uvijek ne provode sva tijela vlasti. Podsjeća da Družba nije samo lišena najvećega dijela svojih posjeda do kojih je došla uštedom sitnih zarada sestara kroz sto godina, nego je stanje pogoršano i time što je mnogo izrađenih članica Družbe ostalo bez zarade i bez mirovine, a ipak ih Družba po svojim ustanovama mora uzdržavati. Zato ne mogu biti ravnodušni prema pitanju isplaćuje li im se ili ne isplaćuje najamnina za zgrade i ostalo što je služilo njihovim školama u Zagrebu, a u što su uloženi milijuni „radom, bdijenjem i žuljevima stečeni“. Na kraju moli da se isplaćuje ugovorena najamnina prema procjeni Komisije za procjenu od 27. rujna 1946. godine, ali i unatrag, i da se još neprocijenjene zgrade naknadno procijene i najamnina kao i za druge zgrade isplati.¹³

Kao što ćemo u sljedećem poglavlju vidjeti, većina je navedenih školskih zgrada poslije nacionalizirana.

Nacionalizacija (podruštvljenje)

U razdoblju su od 1945. do 1966. godine provedene dvije nacionalizacije ili подруštvljenja, koje se najčešće nazivaju prva i druga nacionalizacija. Pod prvom se nacionalizacijom podrazumijeva oduzimanje imovine po Zakonu o nacionalizaciji privatnih i privrednih poduzeća iz 1946. godine i

¹³ HDA, KOVZ, kut. 131, 992/48.; preslika navedene predstavke poslana je 12. kolovoza 1948. na znanje Komisiji za vjerske poslove NRH.

Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih i privrednih poduzeća iz 1948. godine.¹⁴

Pod drugom se nacionalizacijom podrazumijeva oduzimanje imovine po Zakonu o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine.

Navedeni su zakoni imali kako politički tako i gospodarski cilj. Politički je cilj bio vezan uz komunističku ideologiju koja se zalagala za ukidanje ili barem ograničavanje privatnog vlasništva, ali i razračunavanje s klasnim neprijateljem odnosno buržoazijom. No postojao je i gospodarski cilj, jer je nacionalizacijom država sebi priskrbila značajan materijalni dobitak.

Prva nacionalizacija

S obzirom na to da Katolička crkva nije imala značajnijih privatnih poduzeća, kod prve joj nacionalizacije nije puno oduzeto. Što se tiče nacionalizacije imovine Družbe sestara milosrdnica, kod prve je nacionalizacije najvažnije spomenuti podružtvljenje njihove Opće bolnice u Zagrebu u Vrtlar-skoj ulici br. 15 (Vinogradska bolnica), s dvorištem površine 631,9 čhv; i zgrade u Vrtlarskoj br. 5 (u njoj su stanovale sestre koje su radile u bolnici), s dvorištem površine 308,6 čhv.¹⁵ Naime, prije provedbe podružtvljenja nave-dene bolnice, rješenjem Ministarstva narodnog zdravlja od 24. srpnja 1946. postavljena je prinudna privremena uprava Bolnice sestara milosrdnica, dok Narodni sabor Republike Hrvatske ne riješi pitanje daljnje vlasništva i upravljanja tom bolnicom. Također je tim rješenjem određeno da se dotadaš-nja uprava i vlasnici bolnice udalje, predavši upravu za to određenim opuno-moćenicima Ministarstva. Kao razlog tome navedeno je da uprava i vlasnici Bolnice sestara milosrdnica u Zagrebu nisu u stanju ni usprkos višestrukoj novčanoj potpori Ministarstva narodnog zdravlja uspješno upravljati bolni-com i tako izvršiti zadatak koji ona ima kao javna zdravstvena ustanova. Zbog toga je liječenje i prehrana bolesnika pogoršano, a opstanak bolnice doveden u pitanje, te je onemogućeno i daljnje redovito plaćanje osoblja bolnice. Međutim, vrhovna glavarica Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga, Marija Gabrijela Bezjak, u predstavci od 29. srpnja 1946. koju je uputila Ministru narodnoga zdravlja NR Hrvatske navodi da je bolnici zap-ravo pružena, i to nakon dugog i ponavljano

¹⁴ Iako se u nekim dokumentima KP, a ponegdje i u literaturi, drugom nacionalizacijom naziva nacionalizacija iz 1948. godine, to je pogrešno, jer je s pravnog gledišta 1948. godine samo izmijenjen i dopunjen Zakon o nacionalizaciji iz 1946. godine (vidi H. Kačer, *Nacionalizacija i denacionalizacija*, Disertacija, Split, 1997., str. 115).

¹⁵ Izvješće Družbe sestara milosrdnica NDS-u u Zagrebu, od 20. V. 1964., NAZ, Kuntarić – fascikl 19.

obrazloženog traženja, samo jedna pripomoć u iznosu od 2,000.000 din, dok su ostale svote bile samo akontacija računa za *bolno-opskrbne troškove*. Podsjeća i da je Ministarstvo narodnog zdravlja postavilo odmah poslije rata upravitelja koji je o svemu vodio brigu. Ali ni upravitelj ni vlasnici ne mogu voditi bolnicu drugačije dok se ne riješi njezino vitalno pitanje - plaćanje *bolno-opskrbnih troškova* za bolesnike koji dolaze na besplatno liječenje s raznim uputnicama mjesnih i gradskih NO-a. Upozorava da se mnogim molbama i obrazloženjima stanja u bolnici nije izašlo ususret nego su, naprotiv, po raznim nadležstvima izdane odredbe da se *bolno-opskrbni troškovi* ne ubiru, jer to navodno nije posao ovoga ili onoga ministarstva, što je dovelo bolnicu na rub financijske propasti. No umjesto da se uoči ova stvarnost, stanje se bolnice jednostavno obrazlaže nesposobnošću vlasnika i uprave. U nastavku predstavke podsjeća da su neposredno prije rata, u času njezinoga najvećega uspona, bolnicom upravljali i radili isti vlasnik i uprava, a sada im se osporava sposobnost vodstva bolnice dok se pravi razlog problema ne rješava. Stanje se neće popraviti dok se ne riješi pitanje plaćanja *bolno-opskrbnih troškova*. Na kraju moli da se u ime istine i pravde provjeri stvarnost i tek onda donese odluka, osnovana na tim općeljudskim vrednotama, na koje i Družba sestara milosrdnica ima pravo.¹⁶

Uskoro je 37 časnih sestara koje su radile u bolnici dobilo otkaz pod izlikom da su prekobrojne. Na otkaze se požalila vrhovna glavarica Družbe Marija Angela Šustek u predstavi koju je 29. studenoga 1946. uputila Ministarstvu narodnog zdravlja NR Hrvatske. Ona u predstavi ne poriče pravo upravi bolnice da daje otkaze prekobrojnom osoblju, no upozorava na činjenicu da je do viška osoblja došlo tijekom 1945./46., i to prilikom vanjskog osoblja, dok su otkaz dobile isključivo časne sestre koje su bolnicu svojim radom održale u najtežim vremenima i to uz minimalnu ili nikakvu naplatu rada. Upozorava da navedene sestre nemaju pravo na mirovinu te bi, s obzirom na to da su morale napustiti bolnicu svoje Družbe, bilo ne samo opravdano nego i pravedno da im se barem nekom pripomoći nadoknadi ono što im je oduzeto.¹⁷

Druga nacionalizacija

Za razliku od prve nacionalizacije, druga nacionalizacija, tj. nacionalizacija po Zakonu o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemlji-

¹⁶ HDA, KOVZ, kut. 128, 1176/46.; preslika navedene predstavke poslana je na uvid i Komisiji za vjerske poslove NRH. Ministar narodnog zdravlja bio je Aleksandar Koharević.

¹⁷ HDA, KOVZ, kut. 128, 1674/46.; preslika predstavke poslana je na uvid i Komisiji za vjerske poslove NRH.

šta iz 1958., znatno je materijalno osiromašila Družbu. Po odredbama Zakona trebalo je provesti podruštvljenje najamnih stambenih zgrada, tj. zgrada u građanskom vlasništvu s više od dva stana ili s više od tri mala stana (stan od dvije sobe sa sporednim prostorijama), svih stambenih zgrada i stanova kao posebnih dijelova zgrada koji su u vlasništvu građanskih pravnih osoba, društvenih organizacija i drugih udruženja građana, poslovnih prostorija u vlasništvu građanskih pravnih osoba, ako ne služe njihovoj dopuštenoj djelatnosti, viška preko dva stana u vlasništvu jednoga građanina, te poslovnih prostorija u stambenoj zgradi u vlasništvu građanina.

Odredbe ovog Zakona nisu se odnosile na zgrade i prostorije koje služe vjerskim zajednicama za vršenje njihove vjerske djelatnosti, kao što su crkve, hramovi, kapele i bogomolje, manastiri i samostani, sjemeništa i vjerske škole; niti na zgrade koje služe kao župski, parohijski, biskupski, patrijaršijski i drugi slični dvorovi.

Zgrade koje su služile kao župski, parohijski, biskupski, patrijaršijski i drugi dvorovi, a koje na dan stupanja na snagu navedenog zakona nisu služile za zdravstvene, socijalne, prosvjetne, kulturne i druge djelatnosti, Komisija za nacionalizaciju mogla je ostaviti u vlasništvu njihovih vlasnika i staviti ih njima na raspolaganje za njihovu prijašnju namjenu. Također je bilo predviđeno da se u podruštvljenoj zgradi ostavi u vlasništvu prijašnjeg vlasnika, koji nije pravna osoba, na njegov zahtjev i prema njegovu izboru, jedan ili dva stana, ako nemaju ukupno više od četiri sobe, ne računajući sporedne prostorije.¹⁸

Na koji se način provodila nacionalizacija vidljivo je iz primjera nacionalizacije zgrade Družbe sestara milosrdnica u Novoj Gradiški. Rješenjem Komisije za nacionalizaciju pri NOO-u Nova Gradiška od 30. rujna 1960. godine, podruštvljena je zgrada samostana Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga u Reljkovićevoj ulici br. 7 u Novoj Gradiški. Družba je odmah potom zatražila od Komisije za nacionalizaciju pri NOO-u Nova Gradiška da se navedena zgrada izuzme od podruštvljenja s obzirom na to da je riječ o samostanskoj zgradi i da njihov samostan u Novoj Gradiški nema svoje zgrade, te bi bilo logično da se cijela zgrada ili barem dio zgrade vrati Družbi.¹⁹ Družba je također izrazila žalbu Komisiji za nacionalizaciju pri NO-u kotara Nova Gradiška, međutim ta je žalba odbijena kao neosnovana. Nakon toga, Družba je uputila 20. siječnja 1961. godine predstavku Komisiji za nacionalizaciju pri Izvršnom vijeću Sabora NR Hrvatske. U predavci je istaknuto kako je neosporno da je navedena zgrada 1956. godine dana na

¹⁸ „Službeni list FNRJ“, br. 52, od 31. XII. 1958.

¹⁹ Zahtjev Družbe sestara milosrdnica u Zagrebu Komisiji za nacionalizaciju pri NOO Nova Gradiška, od 15. X. 1960., HDA, Fond Komisije za nacionalizaciju (dalje K. nac.) br. 415/61.

korištenje Domu narodnoga zdravlja u Novoj Gradiški, ali je cijeli problem potrebno sagledati s drugog aspekta:

Družba sestara milosrdnica osnovana je u svrhu predane službe zdravstvu i školstvu. Uglavnom pokraj svih samostana nalazi se bilo bolnica bilo koja školska ustanova odnosno socijalna ustanova. U svim zgradama uglavnom su bili i samostani i te ustanove. Tekovinom NOB-e i poslovi zdravstva, školstva i socijalne zaštite prešli su u sferu državnih ustanova. Sestre Sv. Vinka i njihovi samostani na osnovu prinudnih mjera i odluka organa narodne vlasti morale su ostaviti svoje samostane u takovim zgradama. Takav je bio i slučaj sa samostanom u Novoj Gradiški.

Provedbom ovakvih zakonskih mjera došlo se je dotle, da su sestre milosrdnice Sv. Vinka postepeno napuštale te svoje samostane na osnovu tih prinudnih mjera i jednostavno ostale bez krova nad glavom. Danas veliki broj tih sestara živi u Zagrebu, Frankopanska ulica 17 u prilikama, koje ni najmanje nisu idealne. Naprotiv, one ne odgovaraju niti higijenskim niti socijalnim uslovima niti jugoslavenskom standardu života.

Na osnovu gornjeg smatramo, da se mora naći način, da se našem redu povrati ne samo vlasništvo, nego također i pravo korišćenja određenih zgrada, koje su služile i podignute su iz sredstava sestara za njihove samostane. Ne možemo se naime uživiti u to, da bi po propisima naše stvarnosti gubili vlasništvo naših samostana i dijelova zgrada, koje su služile za smještaj sestara i samostana radi toga, što smo na osnovu prinudnih propisa morali napustiti svoje samostane odnosno dijelove samostana.

Kod toga primjećujemo, da su svi ovi samostani i samostanske zgrade uglavnom sagrađeni od rada nas sestara milosrdnica. Nijedna sestra milosrdnica nije kroz svoj život u cijelosti uživala rezultate svojega rada, nego je sav višak ulagala u zajedničku sestarsku imovinu. Ta je imovina služila u većem dijelu za opće narodne svrhe, kao što su bolnice, škole i domovi, a u drugom dijelu za životni prostor sestara u svojim samostanima. Formalnom provedbom Zakona o nacionalizaciji i formalističkom primjenom toga propisa, u stvari se oduzima mogućnost života ovoga reda.²⁰

U svezi s navedenom predstavkom Komisija za nacionalizaciju pri Izvršnom vijeću Sabora NR Hrvatske zatražila je od Kotarske komisije dostavu spisa po ovome predmetu, te izvješće po istom u smislu korištenja navedene zgrade.²¹ Kotarska komisija za nacionalizaciju dostavila je navedeni spis Republičkoj komisiji, uz napomenu da nema nikakvih uvjeta za

²⁰ Isto, Predstavka Družbe sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu Komisiji za nacionalizaciju pri IV Sabora NRH, od 20. I. 1961.

²¹ Isto, Uredski primjerak dopisa Komisije za nacionalizaciju pri IV Sabora NRH Komisiji za nacionalizaciju pri NO kotara Nova gradiška, od 26. I. 1961.

izuzimanje od podruštvljenja navedene zgrade, naročito zbog značaja zgrade za zajednicu s obzirom na njenu veličinu.²²

Nakon uvida u spis, Komisija za nacionalizaciju pri Izvršnom vijeću Sabora NR Hrvatske zatražila je od Komisije za nacionalizaciju pri NOO-u Nova Gradiška odgovor na pitanje jesu li s Družbom sestara milosrdnica pokušali naći sporazum davanjem neke druge zgrade Družbi, s obzirom na to da je to samostanu bila jedina zgrada. Ukoliko to nije pokušano, zatraženo je da se ovaj predmet još jednom razmotri i izvijesti Republičku komisiju, te se u izvješću naznači jesu li u navedenu zgradu ulagana društvena sredstva.²³ Općinska komisija za nacionalizaciju izvijestila je Republičku komisiju da ne može naći drugu zgradu za potrebe samostana jer u društvenom vlasništvu nema pogodnih zgrada za tu namjenu. Također je izvijestila da je u preuređenje navedene zgrade Zdravstveni centar Nova Gradiška uložio 4.336.000 dinara.²⁴

S obzirom na to da po navedenom predmetu nije stizalo povoljno rješenje, Družba je o svemu izvijestila Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, te zatražila da se navedena zgrada stavi na popis zahtjeva za obnovu postupka podruštvljenja nekih objekata Katoličke crkve, uz napomenu da ako ne mogu dobiti cijelu zgradu traže barem jedan stan s pomoćnim prostorijama. Nadbiskupski je duhovni stol u svoj zahtjev za razdruštvljenjem iz prosinca 1962. godine (slijedi u nastavku) uključio i navedenu zgradu.²⁵ U izvješću o nacionalizaciji objekata vjerskih zajednica u Hrvatskoj iz prosinca 1963. godine navedena zgrada uvrštena je na popis onih predmeta koji su razmatrani, ali im se nije moglo udovoljiti.²⁶

Na sličan su način podruštvljene zgrade Družbe u Martićevoj ulici br. 7 (Mirovni dom za članice reda) i Vlaškoj ulici br. 52 u Zagrebu, te zgrada Mlin - Črnomerec (samostan s kućnom kapelom koji je služio isključivo za stan sestrama, a uz samostan je bio mlin koji je radio samo za samostan).²⁷ Također su podruštvljeni samostan i škola Družbe u Daruvaru, Ulica N. De-

²² Isto, Dopis Komisije za nacionalizaciju pri NO kotara Nova Gradiška Komisiji za nacionalizaciju pri IV Sabora NRH, br. 07-266/1-61, od 4. II. 1961.

²³ Isto, Uredski primjerak dopisa Komisije za nacionalizaciju pri IV Sabora NRH Komisiji za nacionalizaciju pri NOO Nova Gradiška, od 28. II. 1961.

²⁴ Isto, Izvješće NOO Nova Gradiška Komisiji za nacionalizaciju pri IV Sabora NRH, od 12. IV. 1961.

²⁵ HDA, K. nac., br. 9/63 (u NAZ, NDS, br. 2137/64).

²⁶ HDA, KOVZ-zapisnici, knjiga 5, prilog br. 3 za sjednicu od 16. XII. 1963.

²⁷ HDA, K. nac., br. 9/63 (u NAZ, NDS, br. 2137/64 i Kuntarić-fascikl br. 19, Izvješće Družbe sestara milosrdnica Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu, od 20. V. 1964.) i HDA, KOVZ- zapisnici, knjiga 5, prilog br. 3 za sjednicu od 16. XII. 1963.

monje br. 3 (danas Zvonimirov trg), s tim da je Družbi ostavljeno šest soba.²⁸ Podruštvljeni su i zgrada Družbe u Ulici Maršala Tita u Sisku (đački dom),²⁹ zgrada na Trgu Maršala Tita br. 17 (danas Trg Presvetog Trojstva) u Požegi (škola),³⁰ zgrada Družbe na Savskoj cesti br. 77 u Zagrebu (dio zgrade služio kao klauzurni stan sestara, a dio kao samostanska kapela) i prizemni dio dvorišne zgrade u Gundulićevoj ulici br. 12/1 u Zagrebu,³¹ kao i zgrade (škole) Družbe u Gundulićevoj ulici br. 10 i 12 i Varšavskoj ulici br. 17 u Zagrebu, te u Martinskoj Vesi i Oriovcu.³²

U svezi s nizom nacionalizacija njenih zgrada, od kojih smo neke prethodno spomenuli, uprava Družbe uputila je 15. prosinca 1960. predstavku Komisiji za vjerske poslove NR Hrvatske u kojoj ukazuje na probleme u pogledu priznanja prava vlasništva samostanskih objekata Družbe, koji se bilo u cijelosti bilo djelomično oduzimaju Družbi odnosno samostanima u postupku nacionalizacije, iako Družba smatra da se time povređuje zakonski propis i sužava mogućnost za smještaj članica u samostanima. U svezi s navedenim Družba je zatražila od Komisije da uzme u zaštitu zakonite i opravdane interese sestara milosrdnica. U nastavku su navedeni pojedini predmeti nacionalizacije koje Družba osporava.

Samostan sestara milosrdnica u Molvama bio je vlasnik samostanske zgrade u Molvama, Trg Republike br. 6. Cjelokupnu je zgradu samostan koristio za svoje potrebe. U tom se samostanu nalazila jedna poslovna prostorija u površini 53 kvadratna metra. Komisija za nacionalizaciju pri NO-u Virje svojim je rješenjem od 25. prosinca 1959. nacionalizirala tu poslovnu prostoriju. Komisija za nacionalizaciju pri NO-u kotara Koprivnica odbila je žalbu Družbe rješenjem od 6. travnja 1960. iz razloga što je predmetna prostorija s danom 26. prosinca 1958. (toga se dana utvrđivalo stanje objekata predviđenih za nacionalizaciju) služila za školsku kuhinju osmogodišnje škole u Molvama, a ne neposredno za potrebe samostana, iako je škola bila smještena u državnoj zgradi i nije imala veze sa samostanskom zgradom. Uprava Družbe u predstavi iznosi mišljenje da u navedenom predmetu nema mjesta nacionalizaciji prostorije iz razloga što je ta prostorija neznatni dio samostanske zgrade, u razmjeru s ostalim prostorijama u istoj samostanskoj zgradi. Također, samostan nije nikada iznajmio tu prostoriju niti je općina plaćala

²⁸ HDA, K. nac., br. 2887/60., Izvješće Komisije za nacionalizaciju pri NO kotara Daruvar Komisiji za nacionalizaciju pri IV Sabora NRH, od 25. V. 1960. i HDA, K. nac., br. 9/63 (u NAZ, NDS, br. 2137/64).

²⁹ HDA, K. nac., br. 9/63 (u NAZ, NDS, br. 2137/64.).

³⁰ HDA, K. nac., br. 1190/61.

³¹ Izvješće Družbe Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu, od 20. V. 1964., NAZ, Kuntarić-fascikl br. 19.

³² Izvješće Družbe Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu, od 20. V. 1964., NAZ, Kuntarić – fascikl br. 19.

bilo kakvu najamninu. Naprotiv, samostan je dao besplatno tu prostoriju za školsku kuhinju, odnosno za kuhinju Crvenog križa u svezi s školskom kuhinjom. Uprava Družbe je istaknula da je ta prostorija potrebna samostanu kao bogoštovnom objektu, te da je radi toga samostan prije stupanja na snagu Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada zametnuo pred sudom parnicu u svezi s tom prostorijom. Zatraženo je da se cijela zgrada izuzme od nacionalizacije.

Samostan sestara milosrdnica u Ljubeščici bio je vlasnik zgrade u Ljubeščici u kojoj se nalazio samostan sestara. U manjem je dijelu te zgrade bio smješten Dom narodnog zdravlja odnosno ambulanta. Ambulanta je koristila jednu sobu i predvorje, ukupno dvije prostorije. Rješenjem Komisije za nacionalizaciju pri NO-u Varaždinske toplice od 24. studenoga 1959. proglašene su te dvije prostorije nacionaliziranima. Žalbu Družbe protiv toga rješenja odbila je Komisija za nacionalizaciju pri NO-u kotara Varaždin svojim rješenjem od 25. veljače 1960. Uprava Družbe u navedenoj je predstavci iznijela mišljenje da nema mjesta nacionalizaciji tih prostorija iz razloga što su te dvije prostorije neznatni dio samostanske zgrade, dakle u razmjeru s ostalim prostorijama u istoj samostanskoj zgradi. Samostan u Ljubeščici pristao je na iznajmljivanje tih prostorija uz uvjet da sestre, članice samostana, vrše bolničarsku službu u tom domu, čime je u određenoj mjeri taj prostor vezan s djelovanjem samoga samostana. U predstavci se također navodi da su te prostorije potrebne za smještaj sestara koje su članice samostana te da se navedene prostorije ne mogu trajno koristiti u zdravstvene svrhe, pa se moraju napustiti čim se sagrade i osposobe nove prostorije koje bi odgovarale zdravstvenoj svrsi.

Samostan sestara milosrdnica u Oriovcu bio je vlasnik školske zgrade za mjesnu školu. Zgrada je nacionalizirana, ali je pitanje površine zemljišta predviđenog za nacionalizaciju ostavljeno neriješenim, a NO općine Lužani odlučio je, po navodima u navedenoj predstavci, oduzeti samostanu i zemljište i bivše školsko dvorište kao nacionalizirano. Uprava Družbe u navedenoj predstavci ističe da se u ovom postupku nacionalizacije ne može oduzeti navedeno zemljište kao nacionalizirano u smislu Zakona jer je riječ o slobodnom zemljištu samostana koje nije na udaru Zakona o nacionalizaciji, ali je samostan pripravan da s NO-om općine Lužani izvrši zamjenu za neko drugo odgovarajuće zemljište. Navodi se i da je nacionalizacija izvršena rješenjem Komisije za nacionalizaciju NO-a općine Lužani od 7. lipnja 1960. te da je žalbu Družbe odbila Kotarska komisija za nacionalizaciju u Slavenskom Brodu svojim rješenjem od 13. kolovoza 1960.

U navedenoj se predstavci uprava Družbe osvrnula i na neke predmete nacionalizacije u kojima žalbe Družbe još nisu bile riješene. Tako je Komisiji za nacionalizaciju NO-a kotara Daruvar upućena žalba daruvarskog samostana radi nacionalizacije dijela samostanske zgrade. Naime, samostan

sestara milosrdnica u Zagrebu bio je vlasnik samostanskoga objekta u Daruvaru, Trg M. Demonje br. 3. Taj se objekt sastojao od dvije međusobno vezane starije zgrade, odnosno zgrade koja predstavlja klauzurni samostan Družbe i do nje dozidane školske zgrade u kojoj se nalazila Gimnazija Maršala Tita u Daruvaru. Godine 1945. dio je samostanskog prostora vezanoga uz klauzuru oduzet za prosvjetne svrhe, odnosno za potrebe gimnazije. Na taj je način jedan dio samostana izuzet iz klauzure, a sestre su živjele u vrlo skućenim prostorima, što nije odgovaralo potrebama samostanskog života redovnica u tom samostanu. Komisija za nacionalizaciju NO-a općine u Daruvaru donijela je rješenje od 26. veljače 1960. kojim nacionalizira obje zgrade i tada izuzimlje iz nacionalizacije i daje samostanu u vlasništvo dijelove samostanske zgrade u kojima su sestre u skućenim uvjetima nastavile živjeti. Uprava Družbe u predstavi je iznijela mišljenje da takvo rješenje nije zakonski opravdano iz razloga što je riječ o samostanskoj zgradi koja u većem dijelu služi samostanu i stoga se na nju ne može primijeniti niti jedan propis Zakona o nacionalizaciji. Kada bi bilo zakonske osnove da se oduzme dio samostana jer se na dan 26. prosinca 1958. u tom dijelu nalazila gimnazija, tada bi ipak Družbi moralo ostati vlasništvo zgrade, a nacionalizirao bi se samo dio zgrade prema Zakonu o nacionalizaciji. No, napominju da odlučno brane svoje mišljenje kako cijela zgrada ne podliježe primjeni Zakona o nacionalizaciji i smatraju da je opravdan njihov prijedlog da im se ostavi u vlasništvu cijela zgrada u kojoj se nalazi i gimnazija; s pravom te gimnazije da koristi zgradu do izgradnje nove školske zgrade, i to iz razloga što je navedena zgrada zapravo samostanska zgrada, što ona ne odgovara modernim potrebama školstva, i stoga će biti napuštena, te što im je zgrada potrebna za smještaj njihovih članica.

Družba je uputila i žalbu Komisiji za nacionalizaciju NO-a Nova Gradiška protiv rješenja Općinske komisije za nacionalizaciju u Novoj Gradiški od 30. rujna 1960. o nacionalizaciji tamošnjeg objekta Družbe. Naime, Družba sestara milosrdnica bila je vlasnik samostana u Novoj Gradiški, Reljkovićeve ulica 7, koji je u cijelosti u to vrijeme služio kao Dom narodnog zdravlja u Novoj Gradiški. Sestre milosrdnice toga samostana morale su napustiti tu zgradu nakon godine 1945., tako da nisu imale nikakvoga samostanskoga prostora u Novoj Gradiški. Uprava Družbe u navedenoj predstavi ističe da im se mora osigurati drugi objekt kao samostan u svrhu smještaja njihovih članica koje zbog oduzimanja samostana djelomično žive u Novoj Gradiški, odnosno po drugim samostanima.

Komisiji za nacionalizaciju NOK-a Križevci Družba je uputila žalbu u svezi s nacionalizacijom dotrajale bivše gospodarske zgrade u Lovrečina Gradu, u kojoj su se nalazile školske prostorije koje su u postupku napuštanja. Samostan sestara milosrdnica u Lovrečina Gradu bio je vlasnik tog objekta. Unutar toga samostanskog posjeda nalazila se i jedna potpuno dotrajala

zgrada na jedan kat. Komisija za nacionalizaciju NO-a općine Vrbovec rješenjem od 30. lipnja 1960. nacionalizirala je tu zgradu, jer se na prvom katu nalazila školska prostorija i pokraj nje jedna soba u kojoj je stanovao prosvjetni radnik. Cijela je zgrada bila potpuno ruševna tako da prizemlje nije služilo ni za što drugo nego za skladište materijala tamošnjega samostana, a školski se razred namjeravao seliti u novu zgradu.

Na kraju navedene predstavke uprava Družbe navodi da se pred Komisijom za nacionalizaciju NO-a općine Donji Grad u Zagrebu nalazi zahtjev Sekretarijata za financije istoga NO-a za nacionalizaciju dijela zgrade Družbine Kuće matice u Zagrebu, Frankopanska ulica 17, koji još nije riješen. Tu se radilo o četiri poslovne prostorije koje je tada koristila Tiskara „Vjesnika“. U predstavi je istaknuto da su to neznatne prostorije u samostanu i da prema tome ne mogu biti nacionalizirane prema Zakonu o nacionalizaciji, uz napomenu da tiskara napušta te prostorije jer gradi novu zgradu. Napominju i da se pred NO-om nalazi zahtjev za nacionalizaciju zgrada u Gundulićevoj ulici 12/1 i 12/2, s tim da se u Gundulićevoj ulici 12/1 nalazi njihov samostan, osim dvije prostorije u prizemlju koje služe Đačkom domu; pa slijedom toga smatraju da nema mjesta da se ta zgrada gdje je samostan nacionalizira. Također napominju da su za nacionalizaciju predviđene njihove školske zgrade u Varšavskoj ulici, Gundulićevoj ulici 12, te školska zgrada na Savskoj cesti 77, a u kojima su časne sestre imale i svoj smještaj, odnosno klauzurne dijelove svog samostana. S obzirom na okolnost da je Družba sestara milosrdnica na teritoriju grada Zagreba izgubila tolike svoje objekte koji su neposredno služili za samostan, a neki su bili osobito vrijedni kao naprimjer gimnazija na Savskoj cesti 77; te iz razloga što se zgrada Mirovnoga doma u Martićevoj ulici 7 napušta da bi se koristila za Mirovni dom, Družba je zatražila da joj se u vlasništvo ostavi zgrada u Martićevoj ulici 7 i nakon izgradnje novoga Mirovnoga doma ustupi za samostan njihovih časnih sestara koje su se nalazile u javnoj službi.³³

Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu uputio je 12. prosinca 1962. godine Komisiji za nacionalizaciju pri Izvršnom vijeću Sabora NRH dopis u kojem traži obnovu postupka u predmetu podružtvljenja pojedinih objekata. U dopisu je istaknuto da su biskupi Rimokatoličke crkve na teritoriju Hrvatske „stali na stanovište“ da je propisom čl. 11 Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta odlučeno da su sve zgrade, koje su potrebne vjerskim zajednicama za vršenje njihovih poslova, izuzete iz propisa nacionalizacije bez obzira na to kojoj su svrsi služile na dan 26. prosinca 1958. godine, tj. na dan stupanja na snagu navedenog Zakona. U skladu s tim ističu da sporni objekti koji nisu bili u neposrednom korištenju službenika Rimokatoličke crkve ne mogu biti nacionalizirani iz razloga što je

³³ HDA, KOVZ, kut. 150, 432/60.

došlo do sklapanja ugovora o korištenju prostorija u tim zgradama, bilo radi primjene prinudnih propisa iz stambene ovlasti (privremeni propisi radi ublažavanja stambene krize), bilo radi neposrednog sporazuma s lokalnim organima vlasti za privremenu predaju zgrada na korištenje zbog javnih potreba, pa sve te okolnosti isključuju volju predstavnika Rimokatoličke crkve, da bi se trajno odvikli od korištenja tih zgrada, odnosno prostorija za svoje potrebe. U skladu s tim Nadbiskupski je duhovni stol sakupio sve takve slučajeve gdje smatra da je riječ o zgradama neophodno potrebnim službenicima Rimokatoličke crkve za njihovo poslovanje, te je predložio sve te slučajeve Komisiji za nacionalizaciju na ponovni postupak. Na kraju je naglašeno da bi uvažavanjem navedenih zahtjeva prestali prigovori Nadbiskupskog duhovnog stola glede primjene propisa čl. 11 Zakona o nacionalizaciji.

Nadbiskupski duhovni stol zatražio je obnovu o predmetu nacionalizacije pojedinih objekata, pa tako i zgrade Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga. U svim su tim zgradama bile klauzurne prostorije, dakle samostani toga reda.³⁴

Prema izvješću pripremljenom za sjednicu Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske, od 16. prosinca 1963. godine, što zbog zahtjeva Katoličke crkve za razdruštvljenjem, što zbog stvarnih pravnih propusta nižih komisija za nacionalizaciju, odlukama Komisije za nacionalizaciju SR Hrvatske poništena je nacionalizacija pojedinih objekata Katoličke crkve na području Zagrebačke nadbiskupije, pa tako i zgrade Družbe sestara milosrdnica u Zagrebu, Gundulićeva 12/2, zgrade samostana u Ljubešćici i zgrade u Lovrečina Gradu.³⁵

Zauzeća zgrada

Nakon rata je nova vlast donosila razne zakone i uredbe koje su omogućavale mjesnim tijelima vlasti, državi i raznim društvenim i političkim organizacijama useljavanje u pojedine crkvene zgrade mimo volje crkvenih vlasti ili po dogovoru s njima. No te su zgrade, odnosno najčešće stanovi, dodjeljivani i pojedincima za potrebe stanovanja. Useljavanjem u crkvene zgrade i stanove necrkvenih ustanova i osoba, one nisu postajale i vlasnicima tih zgrada i stanova, ali ni Crkva nije imala nikakve ingerencije nad tim zgradama i stanovima već se pitanje vlasništva konačno utvrđivalo Zakonom o

³⁴ HDA, K. nac, br. 9/1963 (u NAZ, NDS, br. 2137/64).

³⁵ HDA, KOVZ-zapisnici, Prilog br. 3 za sjednicu Komisije za vjerska pitanja SRH, od 16. XII. 1963.

nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta, te je tim Zakonom većina već uzurpiranih zgrada i stanova na kraju podruštvljena.

Zbog nedostatka stambenih prostora mjesni su narodni odbori mogli po Općem zakonu o narodnim odborima dodjeljivati stanove pojedincima u zgradama koje nisu bile društveno vlasništvo, te po njihovoj procjeni nisu bile dovoljno iskorištene. Na taj je način u velikom broju crkvenih zgrada, posebice župnih dvorova, dodijeljen stan pojedinim osobama, najčešće policajcima, učiteljima i slično. Osim župnih dvorova, često su bile na udaru i samostanske zgrade muških i ženskih crkvenih redova i družbi. Tako je i Družba sestara milosrdnica saznala za namjeru vlasti da im oduzme zgradu samostana u Požegi, te je Vrhovna uprava Družbe u svezi s tim 31. siječnja 1948. uputila predstavku Ministarstvu unutrašnjih poslova, Komisiji za vjerske poslove NR Hrvatske. U predavci je navedeno da je samostan u Požegi radio oko naobrazbe ženske mladeži preko 80 godina, te da je uz pučku djevojačku školu imao i građansku i stručnu domaćinsku školu. Za to je vrijeme samostan kupio za svoje članice neke poljoprivredne nekretnine, te je dobio prigodom provedbe agrarne reforme svoj vlastiti agrarni maksimum u površini od 10 hektara. Nakon rata Družba je odmah predala svoju veliku školsku zgradu s 23 prostorije, kao i dvorišnu zgradu, za potrebe dječjega doma te dala na korištenje svoje dvorište i brdo iza samostana. U predavci je upozoreno da je Družbi ostala stambena zgrada za 26 sestara, a ako se sestre iz zgrade isele bit će na ulici te ne bi bilo pravo da one koje su radile u Požegi padnu na teret nekog drugog samostana, kad je svaki od njih ionako već dao vlastima sav raspoloživi prostor, a sredstva za uzdržavanje svedena su na minimum. U svezi s navedenim iznesena je molba da se sestrama u Požegi i nadalje ostavi mogućnost stanovanja u vlastitoj zgradi i uzdržavanja skromnim приходima, najviše iz vlastite ekonomije, jer će im se samo na taj način omogućiti opstanak, a svako će preseljavanje ugroziti njihov rad i egzistenciju. Izražena je i pripravnost da se i iz navedene zgrade isprazne u prizemlju četiri prostorije, sve osim kuhinje i smočnice, te da se sestre presele u gornjih 8 prostorija, iako to za 26 odraslih osoba ne znači neki naročiti komfor kad im je to zapravo sav životni prostor.³⁶

Slično je bilo i u Sinju gdje su sestre milosrdnice u svojoj vlastitoj posebnoj kući imale javnu osnovnu školu sa svojim osposobljenim učiteljicama. Ta je škola sa svim inventarom njima oduzeta i povjerena svjetovnim učiteljicama. U samoj je samostanskoj zgradi sestrama oduzeto prizemlje i prvi kat, a te su prostorije uporabljene za razne uredske sobe, pa i spavaonice. Sestrama i gojenicama za stanovanje je ostavljen samo drugi kat. Na takvo je stanje reagirao i biskup Kvirin Bonefačić u predavci koju je 28.

³⁶ HDA, KOVZ, kut. 131, 163/48., pismo je u zamjenu vrhovne glavarice potpisala sestra Marija Serafina Bezjak.

kolovoza 1945. uputio Komisiji za vjerske poslove Federalne Hrvatske u kojoj piše o neprihvatljivom odnosu predstavnika vlasti prema Katoličkoj crkvi na području Splitske i Makarske biskupije.³⁷

Problema je bilo i u Rasinji gdje su časne sestre imale u školskoj zgradi svoj stan, jer je tamo jedna sestra vršila učiteljsku službu. Kraj tog se stana nalazila kapelica u kojoj je čuvano Presveto Otajstvo te se vršilo bogoslužje svakoga radnoga dana u tjednu, jer je župna crkva udaljena. Međutim, početkom travnja 1948. tamošnja je policija izrazila namjeru da preuzme stan časnih sestara, ne dirajući prostorije kapele, s tim da se časne sestre premjeste u župni ured. U svezi s navedenim Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu uputio je 16. travnja 1948. predstavku Komisiji za vjerske poslove NR Hrvatske u kojoj upozorava da je nemoguće časne sestre smjestiti u župni dvor, jer tamo ne postoji ni jedna soba s posebnim ulazom; te da je isto tako nemoguće da policija uređuje ili stanuje u prostorijama tik uz kapelicu, jer se time i nehotice nužno smeta obavljanju bogoslužja. Zatraženo je od Komisije da žurno posreduje u svezi s navedenim kod nadležnoga ministarstva kako bi policija potražila prostorije u nekoj drugoj zgradi.³⁸

Iako je Komisija navedenu predstavku zaprimila 21. travnja 1948., odgovor je NDS-u poslan tek 26. srpnja 1948. u pismu kojim Komisija izvješćuje da je od Kotarskog NO-a Ludbreg primila odgovor u kojem se navodi kako je Mjesni NO u Rasinji 11. travnja 1948. izdao rješenje kojim se časnoj sestri Olimpijadi Meštrović dodjeljuje drugi stan, a u školi se dodjeljuje za potrebe Milicijske stanice Rasinja. Također je navedeno da je na žalbu sestre Olimpijade Izvršni odbor donio rješenje da se pošalje u Rasinju komisija koja treba donijeti odluku o tome kome će pripasti navedeni stan. Komisija je dala mišljenje da stan pripada školi i da je potreban školi za stan učitelja, pa se ne može dodijeliti policijskoj stanici u Rasinji. To je mišljenje dostavljeno Ministarstvu prosvjete NR Hrvatske na konačno rješenje, ali Ministarstvo prosvjete do dana pisanja navedenog izvješća nije ništa odgovorilo, te je stan još koristila sestra Olimpijada. No, na kraju je navedeno da je sestri Olimpijadi otkazana državna služba te da će ona, čim stigne drugi učitelj, morati seliti iz navedenoga stana. Zgrada je državna i s njom nema ništa Provincijalna uprava Družbe sestara milosrdnica, već njome raspolaže isključivo Narodni odbor Rasinja.³⁹

³⁷ HDA, KOVZ, Kut. 124, 625/45., Na kraju pisma, ispod biskupova potpisa, predsjednik Komisije za vjerske poslove Federalne Hrvatske, Svetozar Ritig, dopisao je rukopisom 18. rujna 1945. da navedenu predstavku ustupa na „blagohotno uredovanje i uvažnje“ predsjedniku „Narodne Vlasti Hrvatske“.

³⁸ HDA, KOVZ, kut. 131, 910/48.; predstavku je potpisao generalni vikar Franjo Salis-Seewis.

³⁹ HDA, KOVZ, kut. 131, 910/48.; u ime Komisije pismo s odgovorom potpisao je tajnik Milan Pallua.

Zakon se o mjesnim narodnim odborima primjenjivao u svakoj prigodi koju je NO smatrao opravdanom za oduzimanje crkvenih objekata. Tako je Mjesni NO Vinagora, kotar Pregrada donio u rujnu 1950. godine rješenje da se časne sestre milosrdnice moraju preseliti iz samostana u Vinagori u župni dvor, jer je Mjesni NO odlučio uzeti samostan za svoje potrebe, kao i za potrebe škole.⁴⁰ Časne su sestre milosrdnice povodom navedenog rješenja iznijele žalbu Kotarskom NO Pregrada, koju je isti odbacio kao neosnovanu. Nakon toga su časne sestre o svemu izvijestile Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, tražeći pomoć. Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu zatražio je u svezi s navedenim pomoć Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske.⁴¹

Slično je bilo i u Oriovcu gdje je Družba sestara milosrdnica posjedovala samostan s dvije zgrade (pored gospodarske), školskom i stambenom. Školska je već 1945. dana u prosvjetne svrhe, a u stambenoj su zgradi sestre stanovale do 30. ožujka 1949. Tada je rješenjem Narodnog odbora kotara Slavonski Brod od 30. ožujka 1949. oduzeta samostanu stambena zgrada i u istu smješten Štab VII. sekcije Autoputa Beograd-Zagreb. Časne su sestre morale napustiti samostan i prema odredbi Mjesnog NO-a smjestiti se u zgradu župnog ureda u Oriovcu. U njihovoj su se zgradi izmjenjivali nakon Štaba sekcije Autoputa razni drugi korisnici sve do studenoga 1949. kada je autoput završen, a tu stambenu zgradu naselile su neke privatne osobe, dok je u gospodarske zgrade seljačka radna zadruga smjestila krave, konje i svinje. Sve je provođeno bez ikakve obavijesti i izdavanja bilo kakovog rješenja. Vrhovna glavarica Družbe, Angela Šustek, uputila je 13. kolovoza 1951. predstavku Predsjedništvu vlade NR Hrvatske u kojoj upozorava da takav postupak, bez pismenih odluka i mogućnosti zakonske žalbe te bez ikakvog uređenja najamno-ugovornih obaveza nije opravdan ni pravilan. Napominje da su sestre privremeno ustupile zgradu, uvjerenе da će im se nakon svršenih radova vratiti u ispravnom stanju, ali je, suprotno očekivanju, zgrada ruini-rana, a sestre zbijene u zgradi župnoga ureda bez najpotrebnijih nusprostora, bez praonice i smočnice, a na teret župnika koji je njihovim boravkom u kući onemogućen u normalnom vršenju svojih dužnosti i stisnut u jednoj maloj prostoriji. Ističe da je samostanska zajednica oduzimanjem navedene zgrade dovedena u nepovoljan položaj, te da će normalan život sestara biti zajamčen samo povratkom u navedenu stambenu zgradu. Vrhovna glavarica u nastavku predstavke moli da se zgrada samostana dovede u prijašnje stanje jer nije oštećena krivnjom ni samostana ni Mjesnog NO-a, te da bi trošak popravka zgrade trebala preuzeti Direkcija poduzeća Autoput u Slavonskom Brodu, jer su razne *omladinske brigade* godine 1949. osjetno oštetile zgradu.

⁴⁰ Prijepis Rješenja MNO Vinagora, br. 411, od 16. IX. 1950., NAZ, NDS, br. 5730/1950.

⁴¹ NAZ, Spis pod br. 5730/1950.

Daje na znanje da sestre smatraju kako štetu treba utvrditi komisija i sastavi troškovnik, te da se riješi pitanje tko će snositi troškove izdataka za popravak. S obzirom na to da je riječ o propustima nižih tijela uprave, sestre ne misle navedeni najamni spor iznijeti pred sud, te mole da se pitanje povratka sestara u vlastitu stambenu kuću u Oriovcu riješi smještanjem stanara koji koriste njihovu kuću bez ikakvog pravnog naslova u druge stambene prostorijske, a da se njima omogućí povratak u vlastitu zgradu.⁴²

Većina privremeno zauzetih crkvenih zgrada poslije je nacionalizirana po Zakonu o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskoga zemljišta iz 1958. godine, a za povrat onih koje nisu nacionalizirane Crkva je još godinama vodila borbu.

Zaključak

Družba sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga imala je znatnu imovinu, kako u zemljišnim posjedima tako i u samostanskim i drugim zgradama. S obzirom na to da je komunistički režim nastojao Katoličku crkvu materijalno oslabiti, vjerujući da će je time oslabiti i u svakom drugom pogledu, na udar režima došla je i imovina Družbe sestara milosrdnica.

Družbu je posebice pogodila provedba agrarne reforme po Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz 1945. godine. Agrarnom reformom Družba je ostala bez stotina hektara obradivog zemljišta kojeg su časne sestre same stekle i same obrađivale. No, iako se agrarna reforma provodila pod parolom „zemlja pripada onome tko je obrađuje“, časne sestre ostale bez svog zemljišta kojeg su same obrađivale.

Imovina Družbe oduzimana je i po Osnovnom zakonu o ekspropriaciji i zakonima o nacionalizaciji iz 1946. i 1948. godine. Tim zakonima Družba je ostala bez svojih škola i bolnica diljem zemlje. Poslije je sestrama onemogućavan i rad u bolnicama u kojima su desetljećima pomagale bolesnicima uz vrlo malu ili nikakvu novčanu naknadu.

Završni je udarac, u materijalnom smislu, Družba doživjela provođenjem Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskoga zemljišta, kada ostaje bez znatnog dijela svojih samostanskih zgrada, iako je zakonom bilo predviđeno da se neće nacionalizirati zgrade koje služe u vjerske svrhe, a toj kategoriji pripadaju i samostani.

Bez obzira na teške materijalne gubitke Družba se, uz pomoć crkvenih vlasti i vjernika, uspjela održati te tijekom cijelog razdoblja komunističke vlasti ispunjavati svoje duhovno poslanje.

⁴² HDA, KOVZ, kut. 138, 6140/51.; navedena je predstavka poslana na uvid Komisiji za vjerske poslove NRH s molbom za uredovanjem.

TAKING AWAY OF PROPERTY OF THE ASSOCIATION OF SISTER OF MERCY OF ST VINKO PAULSKI IN CROATIA BY THE COMMUNIST REGIME

Summary

The Association of Sisters of Mercy of St Vinko Paulski had significant assets, both in land property and in monastery and in other buildings. Since the communist regime tried to weaken the Catholic Church in material way, believing it would weaken it in any other way, the strike of regime also hit the assets of the Association of Sisters of Mercy.

The Association was especially hit by the agricultural reform according to the Law on Agricultural Reform and Colonization from 1945. With the agricultural reform, the Association lost hundreds of hectares of farming land which the nuns obtained and farmed themselves. Although the agricultural reform was conducted under the parole "the land belongs to the one who farms it", nuns lost their land which they were farming themselves.

The assets of the Associations were also taken according to the Basic Law on Expropriation and Laws on Nationalization from 1946 and 1948. By these laws the Association lost their schools and hospital all over the country. Later the nuns were given the chance to work in hospitals which were helping the ill people for decades with small or no financial compensation.

The final strike, materially, hit the Association by enforcing the Law on Nationalization of Renting Buildings and Construction Sites, when they loose a significant part of their monastery buildings, although the Law meant that there will be no nationalization of buildings which are used for religious purposes, and monasteries certainly belong to that category.

Regardless of hard material losses, the Association managed to overcome the whole period of communist power and perform their religious mission with the help of religious authorities and believers.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 3, Osijek, 2008.

Nakladnik:

Odsjek za povijest - Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Prof. dr. sc. Loretana Despot

Računalna obrada i prijelom

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Denis Pavić, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka